

ZENİCA'DA NEVRUZ GELENEĞİ VE ŞENLİKLERİ

The Tradition and Celebrations of Nawruz in Zenica

Dr.Hasan Avni YÜKSEL*

GİRİŞ:

Kültür, toplumların her alanda kendilerini ifade edişleri ile kendilerini başkalarından ayıran kimlik kazandırıcı değerler bütünüdür.

Kültür unsurları ya edinilir, yaratılır ya da kimliklere ve ihtiyaçlara göre öğrenilerek geliştirilir.

Kültür, tarihi ve süreklidir. Bireyler arasında paylaşılr olmasından dolayı da toplumsaldır, birleştirici ve bütünleştiricidir.

Yeni kültürlerin oluşumunda etkileşimin ve hakim kültürlerden alıntılmanın önemli bir yeri vardır.

Hakim kültürlerin bütünüyle benimsenmesi veya mevcut kültüre tesiri çeşitli şekillerde mümkün olmaktadır. Burada benimsenen yeni inanç sisteminin, yani dinin rolü çok önemlidir.

Ortak inançtan hareketle benimsenen bazı törensel unsurlar zamanla özümsemiş ve birtakım yerel unsurların da katılımı ile yeni isim ve izahlarla günümüze kadar gelmiştir.

Tarih ve din birliği olan farklı toplumlarda kültür geçişleri daha hızlı olmakta ve çok geniş bir alanı kapsamaktadır.

Biz burada nevrüz konusunu bu çerçeve içerisinde ve halk kültürü açısından ele almak istiyoruz. Boşnak ve Türk kültürleri arasındaki benzerliklere ve geçişlere bu açıdan bakmanın daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

NEVRUZ:

Nevruz, bilhassa doğu milletlerinde yaygın olan bir kültür olgusudur. Ancak bunu belirli bir coğrafya ile sınırlamak doğru değildir.

Nevruzun temelinde yeniden doğuş, yeni bir yılın başlangıcı sözkonusu olduğuna göre farklı toplumlarda farklı şekil ve farklı amaçta da olsa neticede bir ortak noktada buluştuğu görülmektedir.

Başlangıcını tam olarak bilmediğimiz, ancak insanlık tarihi kadar uzun bir geçmişinin olduğunu kabul ettiğimiz nevrüzün kelime olarak karşılığı kısaca, yeni gün ve yeni yılın başlangıcı demektir.

İslâmiyet öncesi Türk hayatında yeni yılın bolluk-bereket içinde geçmesi için çeşitli törenler, çeşitli eğlenceler düzenlenirdi.

Oğuzlarda bu tarih baharın başlangıcı olarak kabul edilirdi.

Aynı zamanda nevrüz, Türklerin Ergenekon'dan çıktığı gün olarak biliniyordu ve 12 hayvanlı Türk takviminin de başlangıcı idi.

İslâmiyetle birlikte nevrüzün başlangıcı hakkındaki izahlarda değişiklikler görüldü.

Bu, bir yerde Hazreti Adem'in yaratıldığı gün iken, bir yerde Yunus Peygamberin balığın karnından kurtulduğu gün; başka bir yerde Nuh Peygamberin gemisinin Tufandan sonra karaya oturduğu gün; başka bir yerde ise Hz. Muhammed'e peygamberlik müjdesinin verildiği gün olarak izah edildi.

Anadolu'ya gelen Türkler, İslâmiyeti kabul ettikten sonra da nevrüz geleneğini devam ettirmişlerdir.

Türk kültüründe çok önemli bir yeri olan ve kökü çok derinlere giden nevrüz geleneği Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de devam etmiş ve bayram niteliğinde büyük törenlerle kutlanmıştır.

* Bosna Hersek Zenica Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı, hayuksel@gmail.com

Din odaklı kültür etkileşimi ve geçişlerinin en tipik örneği olan nevrüz, Türkler kanalıyla İslâmiyeti kabul eden ve asırlarca Türk hakimiyetinde kalan milletlerce kolayca benimsenmiş ve yerel unsurlar da katılarak asırlarca kutlanmıştır.

Nevruz, Osmanlı coğrafyasında genel olarak “**Nevruz-ı Sultanî**” adıyla kutlanmaktaydı. Bu ifadenin yanında başka isimler de kullanılmıştır.

Osmanlı dönemi Balkan coğrafyası kültür geçişlerinin adeta bir laboratuvarıdır.

Bosna’da Türk kültür unsurlarına hemen her sahada rastlamak mümkündür. Bunu destanlarda, fıkralarda, masallarda atasözü ve deyimlerde, adetlerde de görebilmekteyiz

Müslümanlığın kabulü, Boşnak halkını her alanda Türklere yaklaştırmış ve Türk kültür değerleri kolayca özümsemiştir. Bunda Tekkelerin, zaviyelerin, medrese ve mekteplerin büyük rolleri olmuştur.

Meselâ, Osmanlıların Bosna’ya getirdiği mevlid geleneği hâlâ bütün canlılığı ile devam etmektedir. Süleyman Çelebi’nin mevlidi ve bazı ilahiler Boşnakça yanında Türkçe olarak da okunmaktadır.

Bir zamanlar Türkçe bilmek, saray kültürüne sahip olmak aydın olmanın, şehirli olmanın bir göstergesi imiş. Etraflarındaki Hristiyan toplulukların Boşnaklar için “**Türk**” ifadesini kullanmaları bu açıdan yadırganacak bir durum değildir.

Osmanlıdaki nevrüz geleneği Bosna’da sadece folklorik bir unsur olarak benimsenip devam etmemiştir. Bunun edebiyata da yansımaları olmuştur.

Edebiyatımızdaki “**nevruziye**” geleneği Boşnak şairleri tarafından da benimsenmiştir.

Osmanlı döneminde(1463 – 1878) Türkçe yazan çok sayıda Boşnak şairi nevruziyeler yazmıştır. Meselâ 16. yüzyılda yaşayan **Mostarlı Ziyai** (Zijai

Mostarac), yine Saraybosna’da doğan ve Kadirî Sinan Tekkesi şeyhi olan **Hasan Kaimî Dede** (Hasan Kaimija) nevruziye yazan şairlerdendir.

Bunlardan başka nevruziye yazan çok sayıda şair vardır:

17.yüzyıl şairlerinden **Senaî, Bosnalı Mahir** (1649 – 1710), **Çengizade Foçevî Zeynel Beg** (18.yy), **Bosnalı Fevzî** (17.yy), **Mostarlı Senaî** (17.yy), **Mostarlı Derviş Ubeydî** (17.yy), **Bosnalı Sabit Ujıçevi** (1650-1713), **Bosnalı Ahmed Talib, Yetîmi Mostarî**, gibi isimleri söyleyebiliriz.

Meselâ Bosnalı Ahmed Talib’in,
**Çıkdı seyr-i gülşene serv-i hırāmān
fevc fevc
Nüzhet-i gülzāre geldi şāh-ı yārān
fevc fevc**
diye başlayan nevrüz gazeli, ile Bosnalı Senaî’nin;

**Hurrem oldı bağ-ı gülzār içre gül
handān henüz
Nevbahār irdi yine ‘ışk ehli ser-
gerdān henüz.**

beyiti ile başlayan nevrüz gazeli bu türün güzel örneklerindendir.

Sultan nevrüz, Balkan coğrafyasında, bilhassa Türklerin yoğunluklu olarak bulunduğu yerlerde ve müslümanlığı kabul eden diğer topluluklarda(yani Boşnaklarda, Arnavutlarda) asırlardır kutlanmıştır.

Bosna’da konuya dini açıdan yaklaşan tekkeler eskiden olduğu gibi günümüzde de nevrüzü düzenledikleri törenlerde zikir ve ilahilerle kutlamaktadırlar.

Bazı yazarlar Bosna’da nevrüzün Bektaşî tekkelerinde de kutlandığını söylüyorlar. Ancak, günümüzde Bosna’da Bektaşîliğin izleri silinmiştir. Günümüzde yaşayan ve faaliyetleri serbest olan tekkelerin başında Nakşî kaynaklı olanlar gelmektedir.

(Meselâ, 2009’un 21 Martında Kaçuni’deki bir Nakşî tekkesinde düzen-

lenen nevrüz törenine bizzat katıldık ve oradaki kalabalığın dinî coşkusuyla yakından gördük.)

Yaptığımız kaynak ve saha araştırmalarında Bosna genelinde veya Zenica'da yapılan nevrüz törenleri ile ilgili ciddi bir çalışmaya ve kaynak bilgiye rastlayamadığımızı da belirtmek isteriz.

Geçmişte coşku ile kutlanan nevrüz şenlikleri bazı bölgelerde zamanla eski önemini kaybetmiş ve unutulmuştur. Bunda, başka kültür unsurlarının baskın hale gelmesi, Avusturya hakimiyeti, ideolojik baskılar ve rejim etkili olmuştur. Ayrıca halkına ve kendi kültürüne yabancı kalan aydın duyarsızlığını da ekleyebiliriz.

Millî benliğin korunmasında folklorik değerlerin önemini bilenler, köylü âdetleri diye küçümsenip unutturulmaya çalışılan bu kültür değerlerini tekrar eski zamanlardaki canlı hallerine kavuşturmak için gayret göstermektedirler.

Nevruz şenliklerinin Zenica'da ilgi görmesi başka şehirleri de harekete geçirmiş ve bazı yerlerde değişik adlarla küçük çapta da olsa kutlanmaya başlanmıştır. Travnik'te "**kayganiya günü**", Donj Vakuf'ta "**sultan mevlüd**" veya "**sultan nevrüz**" adları altında kutlanmaktadır.

Ülke dışında yaşayan Zenicalıların nevrüzü yaşadıkları yerlerde de kutladıklarını biliyoruz. Meselâ son iki yıldır Avustralya'nın Melburn şehrinde yaşayan 700 kadar Zenicalı nevrüzü 21 Mart'ta kutlamışlardır.

Zenica'da düzenlenen nevrüz şenliklerinin başlangıcı konusunda yazılı bir kaynağa ulaşamamıştır. Sadece Türkçe ve Boşnakça şiirler yazan tanınmış şair ve yazar Bašeskija(1732 - 1809) **Lijetopis** adlı eserinde nevrüzün üç ayrı yerde kutlandığını belirtir ki, bunlardan birisi Zenica'dır.

Halk nevrüz geleneğinin Osmanlı'nın Bosna'ya gelişi ile başladığına inanmaktadır.

Zenica'da asırlardır kutlanan nevrüz

sadece son savaş döneminde kesintiye uğramış fakat savaştan sonra bu yıla kadar aralıksız devam etmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi nevrüze Zenica'da "**çimburiyada**" denmektedir. Biraz anlam kaymasına uğrayan Çimburiyada'nın sözlük karşılığı "**et omlet şenliği**" dir.

Yaşlıların anlattıklarına ve Prof. Dr. Hamdi Hasan'ın nevrüz ile ilgili bir yazısında belirttiğine göre nevrüzde kazanlar dolusu helva pişirilip çok sayıda ekmek alınarak öğretmenler vasıtasıyla öğrencilere dağıtılmış.

Genel halk bayramı olarak nitelendirilen sultan nevrüz tören ve şenliklerine çocukların yanında genç kızlar, delikanlılar, kadınlar ve yaşlılar katılmış.

Sabah erkenden çocuklar kaldırılıp banyo yaptırılır, yeni elbiseler giydirilerek tören için hazırlanmış. O gün erken saatlerde yüksek yerlere, nehir kenarlarına ve diğer mesire yerlerine gidilmiş. Nevruz için hazırlanan özel yemekler yendikten sonra hısım- akraba ziyaretleri yapılmış. Bu ziyaretler ve eğlenceler ortalık kararınca kadar devam eder, meydanlarda düzenlenen eğlencelerde gençler gece yarısına kadar eğlenirlermiş.

Bosna'nın ortasında yer alan ve ilk dört büyük şehirden biri olan Zenica'daki Çimburiyada hazırlıkları bir gün önceden başlıyor. Eskiden nevrüz için yeni elbiseler ve hediyeler alınır, evler temizlenilmiş. Bunların bir kısmı unutulmuş. Şimdilerde yapılan ev temizliği bahar ve yeni yıl temizliği olarak nitelendiriliyor.

Şenliklerin yapıldığı yer Bosna Nehrinin kenarında bulunan ve çok geniş bir alanı kapsayan **Kamberoviç Parkı**'dır.

Zenica-Doboy Kantonu Turizm Derneği tarafından şehrin belirli yerlerine çimburiyada ile ilgili pankartlar asılıyor. Yine parkın içindeki bayrak direklerine üzerinde çimburiyada amblemi bulunan flamalar çekiliyor. Geceden veya 21 Mart sabahı erkenden aileler, arkadaş grupları, bazı dernekler ve ku-

lüler çadırlar kuruyorlar.

Yine bir gün öncesinden ilköğretim okullarından seçilen izci gruplarınca Kamberoviç Parkında temizlik yapıyor, çocuklara ikramda bulunuluyor. Buna sembolik bir temizlik diyebiliriz. Asıl temizlik belediye görevlileri tarafından yapılmaktadır.

Nevruz geleneklerinin tekrar canlandırılıp devam etmesine değişik kurum ve kuruluşlar sponsor olarak önemli katkılarda bulunuyor. Mesela bu yıl bir kurum, belirlenen bir ilköğretim okulunda yüzlerce yumurtadan kaygana yaptırdı ve **lepina** denen ekmeklere koydurarak meyve suları ile birlikte öğrencilere dağıttırdı. Bu işi horoz kıyafetine bürünmüş bir genç üstlendi. Horoz kıyafetindeki gence **çimburko**(yumurta adam veya omlet adam) denmektedir. Öğrenciler yumurtalarını yerken çimburiyada hakkında bilgi verildi.

Yumurta çimburiyadanın sembolüdür. 21 Mart sabahı aileler, arkadaş grupları bazı dernek ve ticari kuruluşlar kurdukları ocaklarda veya karavanlarında yumurta haşlıyor veya kaygana yapıyorlar ve pişirdikleri yumurtaları ekmek içinde isteyen herkese dağıtıyorlar.

Haşlanan yumurtalar boyanıp süslenmiyor. Zenica'da yumurta boyayıp süslemeyi paskalya bayramında Hristiyanlar yapıyor. Yumurta Müslüman ve Hristiyanlarda aynı anlamları ifade ediyor, ancak Müslümanlar, Hristiyanlarla olan farklılıklarını bu şekilde gösteriyorlar.

Kamberoviç Parkı günün ilk saatlerinde dolmaya başlıyor. Çadırcılar bilhassa nehir kenarını tercih ediyorlar. Sembolik olarak birkaç kişi mayo ile nehre girerek yüzüyor, yıkanıyor. Bu motif baharla birlikte beden temizliği anlamına gelmektedir.

Nevruz alanı rengârenk bir görünüm içindedir: Grupların çoğu kurdukları çadırlarda veya oluşturdıkları gölgeliklerde evlerinden getirdikleri masaları yiyecek ve içeceklerle donatıyorlar.

Bir tarafta, mangallarda pişen tavuk kanatları, etler, köfteler, diğer tarafta demir sopalara geçirilmiş dönen kuzular, közlenen mantarlar ve askı ocaklarda pişen yemekler, tavalarda yapılan kayganalar. Dumanlar ve et kokuları arasında dolaşan kızlı erkekli, yaşlı genç insanlar. Akerdionlar eşliğinde söylenen sevdalinkalar.

Zenica'da eğlencelerde en çok kullanılan müzik aleti harmonika(akerdion) dır. Harmonika eşliğinde şarkı söyleyen grupların dışında bir çalgıcı grubu da parkta neşeli şarkılar çalıp söyleyerek bahşış topluyor.

Eskiden çimburiyada ile ilgili şarkılar varmış fakat bunlar zaman içinde unutulmuş. Gün boyunca ZTV ve yerel radyolarda çimburiyada ile ilgili bestelenen yeni bir şarkının sık sık tekrar edilmesi gelecek için umut verici bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Parkın çeşitli yerlerine nevrzun amblemi ve nevruz ile ilgili bir şiir asılıyor:

Zakletva Vjernosti Çimburiyadı

Zaklinjem se svojom çašču

İ na tavi ovom mašču

Tradicijom stoljetom

Ovom vatrom proljetnom.

Nevinošču dijrteta

Ljuskom kokošijeg jajeta

Zutinom zumanceta.

Da ču:

Tako mi moje mladosti

Do najdublje starosti

Bez obzira na vrijeme

Il'me mučilo kakvo breme

Bez obzira na novčano stanje

Uvijek peči čimbur i janje

Takoder

Bez obzira na sve moguće

Njeggovaču tradiciju ove čimburijade

Zivjeli ko li dogodine!!

Şiirin Türkçe karşılığı şöyle:

Çimburiyada yemini

Tavadaki yağ ile / Yüz yıllık geleneği ile

/ Bu ilkbahar ateşi ile / Çocukların saf-
lığı ile / Yumurtanın kabuğu ile / Yu-
murtanın beyazı ve sarısı ile / Onurumla
yemin ediyorum / Ve diyorum ki / Genç-
liğimden yaşlılığıma kadar / Havaya ve
para durumuna bakmadan / Her zaman
omlet pişireceğim ve kuzu çevireceğim /
Ve en sonunda yemin ediyorum ki / Çim-
buriyada geleneklerini her zaman / Uy-
gulaacağım ve koruyacağım / Gelecek
yıl kimi sağ kimi ölü !!/

Halkın eğlencesi devam ederken başında kuzu postundan yapılmış beyaz börklü, takma pala bıyıklı, değişik kıyafetli bir genç halkın arasında dolaşarak onlara birşeyler söylüyor, şakalaşiyor. Çocuklar bu değişik kıyafetli gencin peşine takılıp şenlik alanını dolaşıyorlar.

Kamberoviç Parkı büyük bir panayır görünümündedir: Pamuk şekerciler, elma şekerciler, meşrubatçılar, baloncuklar, oyuncakçılar, hediyelik eşya satanlar, kendi faaliyetlerini sergileyen grup ve kuruluşlar, yağlıboya veya karakalem resim yapanlar güne başka bir anlam katıyorlar.

Daha önceden ilköğretim okulları arasında düzenlenen şiir, resim ve kompozisyon yarışmalarında ödül alanların ödülleri de bugün veriliyor. Parkta bulunan **Türk Çeşmesi** önünde belediye başkanı veya bir yetkili tarafından ödülleri dağıtılıyor. Millî kıyafetli gruplar tarafından halk oyunları oynanıyor, şarkılar, türküler söyleniyor. Okul gruplarının dışında değişik derneklerin halk oyunları ekipleri de nehrin kenarında oyunlarını sergiliyor.

Rafting kulübü tarafından düzenlenen rafting yarışları halkın büyük ilgisini çekiyor. Halk nehir boyunca bu yarışmayı ilgi ve alkışlarla izliyor. Bu yarışmalar her yıl düzenleniyor.

Çimburiyada eğlencelerine Zenica halkından başka çevredeki yerleşim merkezlerinden de insanlar katılıyor.

Gerek yerel gerekse başka yerlerden gelen televizyon kanalları çekimler ve röportajlar yapıyor.

Yine bu günlerde “**Zenica İlkbaharı**” adıyla bir ay kadar süren bir kültür festivali de başlıyor.

SONUÇ:

Kültürlerin muhafazakârlıkları yanında yeniliğe ve yeni kültürlere açık oluşları zaman içinde değişip gelişmelerine yol açar. Bu nedenle Müslüman Boşnak kültürünün gelişip zenginleşmesinde muhakkak ki, yaklaşık 450 yıllık bir Osmanlı birlikteliğinin izleri olmuştur, nevrüz da bunlardan biridir.

Ortak kültür değerlerinin bir an önce ve yeni bakış açılarıyla derlenip değerlendirilmesinde Türk ve Boşnak aydınlarına görevler düşmektedir.

Avrupa kıtasında, etrafındaki farklı kültürlerin bombardımanına maruz kalan Boşnak kimliğinin devamı için buna ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Turhan, Mümtaz. *Kültür Değişimleri*, İstanbul, 1959.
- İsen, Mustafa. *Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Ankara 1997.
- Kujundzić, Enes. *Bošnjacka Tradicijska kultura Us-pomenar*, Sarajevo, 2009.
- Kujundzić, Enes. *Narodna Knjizevnost Bošnjaka*, Zenica, 2001.
- Nametak, Fehim. *Pregled Knjizenog Stvaranja Bosansko-Hercegovackih Muslimana na Turskom Jeziku*, Sarajevo, 1989.
- Hamdi Hasan. “Makedonya Türklerinde Nevruz ve Hidrellez Kutlamaları ile İlgili Âdet ve Kutlamalar”. Tebliğ metni, 2005.
- Amine Şiljak-Jesenkoviç. “Dil ve Kültür İlişkilerinin Işığında Türkçenin Boşnakçaya Etkileri,” *Balkanlarda İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu*, Tebliğler, IRCICA 2000.
- Dizdareviç, Sedad. “Nevruz-İranska Nova Godina”, *Novihorizonti*, Decembar, Zenica, 2007.
- Çay, M. Abdülhaluk. *Nevruz, Türk Ergenekon Bayramı*. İstanbul, 1971.
- Fevzi Bosnavi: Millet Genel Ktp. N.350.
- Adnan Kadriç, *Senai Bosnavi*. Mostarski bulbuli: Antologija 40 divanskih Mostarskih pjesnika u Osmanskom periodu 1463-1678, Mula Sadra-İKC, OIS 21, Sarajevo 2010.
- Çengizade Focevi Zejnil-beg, GHB R.7301-7328, OIS R.29, MEK 1X:384-385.
- Hasan Zijai Mostari: Selimiye Ktp.-Edirne, 811-2127, Bak. M.Gürgendereli, Hasan Ziya'i: Hayatı, Eserleri-Sanatı ve Divan İnceleme-Metin, Ank. 2002.
- Güler, Ali, S.Akgül, Atilla Şimşek. *Türklük Bilgisi*, Ankara, 2001.